

БЪЛГАРСКАТА ЧАСТИЦА *ДА НЕ БИ* КАТО МАРКЕР НА АПРЕХЕНЗИВНО ЗНАЧЕНИЕ

Елена Ю. Иванова

(Санктпетербургски държавен университет)

THE BULGARIAN *DA NE BI* PARTICLE AS A MARKER OF APPREHENSIVE MEANING

Elena Yu. Ivanova

(St. Petersburg University)

The paper puts forward arguments indicating that the particle *da ne bi* represents a regular means of expression of apprehensive meaning ('anxiety about a possible undesirable situation') in Bulgarian. In particular syntactic environments (in dependent clauses) it can convey all the components of this meaning. In independent uses it represents various forms of a „biased“, „suspicions“ or „apprehensive“ question.

Key words: apprehensive, hypotheticality, *da ne bi* particle, *da* construction, interrogation, Bulgarian.

1. Превентив и апрехензив

Съвсем отскоро в типологическите изследвания беше установено, че в различни езици съществуват два типа форми и конструкции със семантика предпазване и опасение.

Първият тип, наречен *превентив* (или адмонитив), който всъщност се описва доста отдавна в рамките на отрицателните императивни форми, е призив да не се върши действие, което може да доведе до нежелани последствия. Например изречението *Да не настинеш!* предполага, че събеседникът трябва да се облече по-топло; изречението *<Внимавай!> Да не вземе моите ключове!* е призив за предприемане на контролирани действия с цел трето лице да не извърши грешка (Храковский, Володин 1986: 50; Бирюлин, Храковский 1992: 39; Ницолова 2008: 414–415).

Вторият тип конструкции е предназначен да съобщи за възможна нежелана ситуация, като тази възможност предизвиква безпокойство у говорещия: *<Той е толкова разсеян днес.> Да не вземе моите ключове!;* *<Шефката пак се разсърди.> Да не ме уволни!;* *<Страшен студ!> Да не настина!*

Този семантичен тип конструкции е получил името *апрехензив* (*apprehension* 'опасение'). Терминът *apprehensional epistemics* е използван в типологическата статия на Ф. Лихтенберг (Lichtenberg 1995) при изследване на тази граматична категория в австралийски езици, както и по-рано – при описанията на някои езици с този граматичен показател, срв. *apprehensive*

mood (Roberts 1987: 268). В руското езикознание той беше въведен преди 10 години, вж. в (Плунгян 2004: 17) и в редица статии на Нина Добрушина (Добрушина 2005; Добрушина, Даниэль 2008) и след това се прилага и в други изследвания (Прохоров 2009; Плунгян 2011: 448; Zorikhina Nilsson 2012; Иванова 2014).

Илокутивната разлика между превентива и апрехензива се състои в това, че превентивът е подбуда и е свързан с каузация, апрехензивът пък е съобщение, което съдържа израз на опасение и безпокойство. Предпазващият резултат, който може да придружава апрехензивното изказване, се проявява като прагматическа импликатура – ‘трябва да си внимателен, за да не настъпи това събитие’, вж. (Добрушина 2006: 30), или е прагматически ефект: адресатът, разбира се, може да реагира с някакви предпазващи действия на изразеното от говорещия опасение, вж. реплика-отговор в *Страшен студ! Да не настъпва!* – *Ами облечи се по-топло!*

Специални езикови средства, означаващи страх и опасение от възможната ситуация, са много по-често явление в различни езици, отколкото можеше да се предположи. Морфологизираните средства във вид на специални наклонения и форми с апрехензивно значение са описани за австралийските езици, езиците в Океания и Далечния изток и някои други региони (Lichtenberk 1995; Добрушина 2006 и др.).

Повечето езици по света обаче за тази цел използват различни конструкции или частици. За руския език това е преди всичко конструкцията с частицата *как бы не*, съчетана с глагол от свършен вид минало време (PAST.PFV) или с инфинитивната форма (INF.PFV), някои лексикални средства – *того и гяди, чего доброго* (Плунгян 2011: 448; Добрушина 2006: 29) с последващия глагол PAST.PFV:

Ломакин принялся кромсать ванну топориком. Грохоту-то, грохоту! Как бы не лопнуло (PAST.PFV) *терпение соседей сверху-снизу!* (А. Измайлов).

Он еще раз и еще проверяет, крепко ли завернута пробка. Крепко. Как бы не сорвать (INF.PFV) *резьбу* (А. Иличевский).

А Людка не смирится со злобной бабой, которая ходит по квартире, как шаровая молния. Того и гяди, шарахнет (PRES.PFV) *и все сожжсет* (PRES.PFV) (В. Токарева).

В руския език има и други конструкции, които изразяват нежелателна ситуация, но те не съдържат важен за апрехензива семантичен компонент, свързан с емоционалната сфера – страх и опасение. Например руският т.н. съслагателен инфинитив (*Не упасть бы!*; *Не ходить бы ей туда!*) съобщава за възможната нежелателна ситуация, но не експлицира емоцията опасение (вж. за тази конструкция Дымарский 2015).

2. Конструкциите с *да не* и *да не би (да)* като средство за изразяване на апрехензивно значение

В българския език в повечето невъпросителни изказвания функцията за изразяване на апрехензивно значение най-често се поема от отрицателната *да*-конструкция, както се вижда в примерите по-горе. Тази конструкция обаче не е специализирано средство за изразяване на апрехензивно значение, защото емоционалният компонент, а именно опасението на говорещия за възможно настъпване на нежеланата от него ситуация, се проявява само когато ситуацията се приема за неконтролируема. Извън такава ситуация и без да се смята приносът на интонацията, конструкцията с *да не* в тесния контекст е неотличима от превентива (от предпазването). Особено често двойното тълкуване засяга формите от 3 л. Например фразата *Да не вземе моите ключове!* може да бъде изтълкувана не само като апрехензив ('Безпокоя се, че може да вземе моите ключове'), но и като превентив ('Гледай да не вземе ключовете ми!'). Изречението *Да не се откаже от проекта* може да изрази само обезпокоеност или пък да насочи събеседника да предприеме някакви действия да не се случи нежелателната ситуация.

Апрехензивът обаче рядко се употребява във второ лице, докато за превентива това е най-характерната лична форма (Добрушина 2006: 59). Следователно при 2-ро лице възможностите за двойно тълкуване намаляват, напр. фразите като *Да не вземеш моите ключове!*; *Да не се откажеш от проекта!* най-често се използват като превентив.

И така в императивно-опативната зона няма форма, специално предназначена за изразяване на апрехензивно значение, но отрицателната *да*-конструкция може да изпълнява тази функция със съответна интонация, по-често с първолични и третолични форми и само ако ситуацията е представена като неконтролирана от говорещия.

За разлика от *да не*-формите българската съставна частица *да не би*, както ще видим по-нататък, може в определени синтактични позиции да изрази всички съставки на апрехензивното значение: 'възможност' + 'нежелателност' + 'опасение'.

Бих искала да отбележа, че в различните трудове на Р. Ницолова така или иначе са споменати всички най-важни семантични компоненти на формите с *да не би*. Още в академичната граматика от 1983 г. проф. Р. Ницолова, като коментира разликата между въпросите *Да не си се отказал?* и *Да не би да си се отказал?*, пише: „Въпросителните изречения с *да не би* да се отличават от близките по значение до тях въпросителни изречения с *да не* именно по подчертаването, че става дума за нежелана възможност“ (ГСБКЕ 1983б: 56). Споменатото „подчертаване“ всъщност е онзи най-характерен семанти-

чен фокус на апрехензива, който маркира емоционалната ангажираност на субекта на речта.

В (Морфология 2008: 425, 428) Р. Ницолова обръща специално внимание на оптативната семантика на конструкциите с *да не би*. Като характеризира въпросите с *да не би* като форми със значение „нежелана възможност“, авторката отбелязва тяхното важно свойство: оптативността тук вече не е импликация, а е част от значението на въпросителното изречение.

Дали частицата *да не би* може да смята за специализиран маркер на апрехензива в български език – т.е. като такова средство, което не съчетава това значение с никакво друго (Добрушина 2006: 31) поне в определени синтактични позиции? За тази цел трябва да сравним функционирането на частицата *да не би* с наблюденията върху други езици с апрехензивни показатели.

Типологическите изследвания показват, че най-редовно апрехензивните показатели се появяват в зависими предикации, докато в независимите те могат да изпълняват и други функции (Lichtenberk 1995). Да разгледаме ситуацията в българския език.

3. *Да не би* в състава на зависимата предикация

Зависимите употреби с апрехензивния показател са предимно от два типа: 1) подчинени изречения при предикатите за опасение в главната част и 2) целевите клаузи (Lichtenberk 1995).

Българското *да не би* редовно се появява в такива типове изречения.

1) *Да не би* въвежда сентенциалните актанти към предикатите със значение ‘опасение’ и ‘безпокойство’ – глаголни и неглаголни (*страхувам се, боя се, притеснявам се, нервнича, тревожа се, страх ме е*). При това подчинената част назовава самата нежелателна ситуация: ...*Дъщеря така често, че направо се уплаших да не би да му е нещо лошо* (Г. Данаилов); *Страх го е да не би да каже нещо премерено*¹. Срв. и подчинени изречения при съществителните със същото значение (*страх, опасение, притеснение*): *То [момичето] расте в страх да не би да е наследило болестта от майка си*.

От 8000 извадени от Българския национален корпус примера с *да не би*² в повече от 100 (и то само в контактна позиция) частицата стои след дума с корен *страх*. Многобройни са и други предикати за негативно психофизическо състояние на субекта, при които нежелателната ситуация, описвана в сентенциалния актант, изпълнява ролята на стимул – причина за негативно

¹ Всички примери без указано авторство са от Български национален корпус (правописните грешки в примерите са поправени), авторските примери са от Успореден корпус на руски и български текстове (<http://rbcorpus.com/index2.php>).

² За тази извадка благодаря на доц. Диана Благоева (Институт за български език към БАН).

състояние, напр. *[Той] се паникьоса да не би генерал Борисов да потърси възмездие за миналото.*

2) В целевите клаузи главната част, ако е констатираща (примерите *a – в* по-долу), съдържа описание на превантивни действия, с които говорещият се опитва да не допусне настъпването на нежелана ситуация, като целевото значение се подчертава и с включването на *за* (пример *в*). Друг вариант е представен в пример (*г*), където в първата предикация е използван императив – той насочва вниманието на адресата към нежеланата ситуация, която може да се случи, ако не бъде изпълнено действието.

(а) *Любопитните винаги обичат да държат главите си над другите глави, да не би случайно нещо от погледа им да убегне* (Й. Радичков).

(б) *Урумов обядва умислен под укоризнения поглед на сестра си. Бе му сварила неговата любима леца чорба. Рядко я правеше да не би да свикне с нея, но той я гълташе, без да ѝ обръща внимание* (П. Вежинов).

(в) *Брат ми е – избъбря жената, за да не би да помисля, че е любовникът ѝ* (Б. Райнов).

(г) *Гледай картата – да не би да се загубим!*

Изреченията от подобен тип се описват в българските граматика ту като целеви, ту като причинни. И наистина за това има основание: значението им е близко до значението за причина и мотивация. Във всички тези изречения може да се предположи липса на логическо звено със значение причина. При неговия пропуск мотивационната семантика се имплицира, докато частицата *да не би* запазва семантика на опасение и страх: *Любопитните винаги обичат да държат главите си над другите глави, да не би случайно нещо от погледа им да убегне* (Й. Радичков), срв.: *[защото се страхуват] да не би да убегне нещо от погледа им.*

Основната част от зависимите предикации с *да не би* са от разгледаните два типа сложни съставни изречения. Материалът от Българския национален корпус открива обаче два типа зависими употреби, когато апрехензивното значение не се проявява, като и двата случая са свързани с по-особен начин на оформяне на въпросително изречение в състава на сложното. Те са следните.

3) *Да не би* в косвените въпроси при предикатите за запитване и самозапитване (*питам, питам се, задавам въпрос, чудя се, интересно е* и под.). Такива изречения допускат и друга семантика, освен апрехензивната, срв. косвен въпрос-предположение: *Аз сега щях да Ви питам да не би нещо да се е променило в тези месеци?*

В косвените въпроси, както се знае, оформянето на сентенциален актант става според модела на независимия въпрос, вж. за това у Йовка Тишева (Тишева 2001, 2005). Както ще видим по-нататък, независимите *да не би*-въпроси в българския език не задължително се явяват с апрехензивна семантика.

4) Още един тип зависими изречения с *да не би*, които не са със задължително апрехензивно значение, е един вид въпросно-отговорно единство, оформено като синтактична цялост. В зависимата част с *да не би* говорещият предлага възможен отговор на собствения си въпрос, който се съдържа в основната предикация:

Ти защо си с кецове, да не би защото нямаш пари?, срв. *Ти защо си с кецове? Да не би <да си с кецове,> защото нямаш пари?*

От кого я купи, да не би от госпожица Бориславова?, срв. *От кого я купи, да не би <да я купи> от госпожица Бориславова?*

Както виждаме, и тук *да не би* всъщност е трансформиран независим въпрос.

4. *Да не би* в състава на независимата предикация

Употребата на частицата *да не би* в синтактично независими изказвания има съществено ограничение: тя може да се използва само във въпросителни изречения³. Независимите въпроси с *да не би* могат да се разделят най-малко на три функционални типа: 1) апрехензивен въпрос, 2) въпрос-предположение и 3) риторичен въпрос.

4.1. **Въпросът с *да не би* в апрехензивно значение.** Апрехензивното значение на независимия въпрос с *да не би*, за разлика от зависимите предикации, се определя или според семантичния тип на предиката (глаголи с негативни неконтролируеми реакции или произшествия), или въз основа на контекста, който подсказва, че ситуацията се възприема от говорещия отрицателно: *Да не би да ми се сърдиш за нещо?*; *Фют, да не би да ме лъжеш?* (Елин Пелин); *Да не би да хвърлят бомба върху нас?* (Й. Радичков).

4.2. **Въпрос с *да не би* със значение „предположение“.** В най-общия случай за подобен въпрос са характерни следните компоненти за семантична интерпретация: ‘говорещият показва, че ситуацията донякъде противоречи на неговите по-ранни представи, макар той е склонен да допусне нейната възможност’, ‘говорещият е емоционално небезразличен относно тази възможност’. Важно отличие на този въпрос от апрехензивния е липсата на задължително указание за нежелателност на ситуацията: *Вие да не би да сте омъжена?*; *Да не би вашите служби да са пристъпили към борба с корупцията?* (Б. Райнов).

Въпросът-предположение може да има няколко оттенъка. Например говорещият въз основа на някои признаци предлага хипотеза или дава своята

³ Илокутивен тип изречения с апрехензивна семантика, като напр. *<Шефката нещо ти се разсърди.> Да не би да те уволни?!*, се нуждае от инструментални методи за уточняване на интонационен контур като въпросителен или съобщителен. В сегашните лингвистични изследвания всички подобни изречения се определят като въпросителни.

интерпретация за предшестващата ситуация: ситуацията Р е „очевиден факт, даденост, нарушаваща обаче очакванията на говорещия“, вж. семантичната интерпретация ‘не вярвам на очите си’, която се приема като тълкуване на руските дискурсивни въпросителни думи *никак, не иначе как* в (Жукова 2003: 134): *Ти проявяваш към мене наистина необясними грижи, Морис. ... Да не би в твоя ум между многото рафтове, пълни с полезни неща, да има и някой малък рафт за сантименталности?* (Б. Райнов).

В рамките на такива въпроси има и употреби, близки до апрехензива вследствие на отрицателни емоционални и прагматични конотации. Такива са например въпроси-подозрения, включително тези с престорено безпокойство, привидно опасение: *Да не би да ме пращате в обятията на Дейзи или Сандра? – запитвам подозрително* (Б. Райнов).

Ср. и незавършеното изказване, където частицата *да не би* е начало на въпрос-„подозрение“, по принцип допускащ и апрехензивна трактовка: *Вие, господин кмете, да не би нещо? – мръдна едва забележимо с пръсти царят* (П. Христов). Това значение на *да не би* е много близко до руската дискурсивна думичка *часом* (*А он, часом, не того...?*), която се тълкува от Ирина Левонтина като включваща идея за подозиране и която предполага емоционалната въвлеченост на говорещия в ситуацията и очакване най-вероятно на нещо лошо (Левонтина 2014).

4.3. **Да не би в риторичен въпрос.** Риторичният въпрос с *да не би* е закономерно семантично разширение на негативното предположение. Предполагаемата ситуация се струва на говорещия толкова неуместна и малко вероятна, че той я смята за невъзможна, което изразява, като оформя своето неприемане на положението като риторичен въпрос: *И в Истанбул непрекъснато се строи. Това да не би да пречи на туристите? – възкликва шефът; Сега защо го биеш? Кажеш де, защо? Да не би той да е виновен, че нервите ти са станали идиотски?* (Г. Данаилов).

Следователно независимите изказвания с *да не би* в техните различни варианти от значения изразяват емоционално небезразличие на говорещия, неговото учудване и неготовност да приеме дадена ситуация. Неговостта може да се реализира както при реалното опасение на говорещия (типично апрехензивно значение), така и при престорено, хиперболизирано безпокойство или подозрение. Затова част от въпросите-предположения могат да бъдат изтълкувани като апрехензивни. Неговостта, реализирана като категорично несъгласие със ситуацията, се изразява с риторичните въпроси. Във всички случаи тук най-съществена е емоционалната въвлеченост на говорещия, което отличава въпроси с *да не би* от други български въпроси-предположения и подпомага реализацията на апрехензивното значение.

5. Проверка на данните по руско-българския корпус

Посочените синтактични и семантични характеристики на изреченията с *да не би* са потвърдени от данните на паралелните корпуси. Осъществена е пълна извадка от *Успореден корпус на руски и български текстове* на ВГУ (по-точно тази негова част, която е представена в Националния корпус на руския език)⁴.

Извадени са такива руски контексти, при които в българската (преводна) част на корпуса се съдържа частицата *да не би* (общо 218 резултата, които представят различни синтактични и семантични варианти на нейната употреба). Задачата беше да се изяснят контексти, на които българските преводачи реагират, като употребяват липсващия в руския език елемент *да не би*. Резултатите са представени в таблица, като в лявата колона са зависимите предикации, а в дясната – независимите. С удебелен шрифт са тези средства, които в руския текст са употребени само или предимно с Апрехензивно значение.

Както се вижда от данните в таблицата, синтактичните контексти с Апрехензивно значение, на които българските преводачи са дали съответствие с маркер *да не би*, са зависими позиции в сложно съставно изречение (цялата лява колона). В независими употреби картината е по-различна, по-пъстра, което потвърждава, че както и в много други езици с Апрехензивен показател, в българския език той е характерен за определени типове подчинени клаузи при нееднозначна семантика на независимите употреби (вж. Добрушина 2006: 43–50; по-подробно за синтактичните, контекстуалните и други условия за представените в таблицата преводачески решения вж. Иванова 2014).

⁴ <http://ruscorpora.ru/search-para-bg.html>

Таблица. Руски съответствия на българската частица *да не би* (218 случая на използване на *да не би* в различни функции – 100%⁵).

Зависими предикации	%	Независими предикации	%
<i>чтобы / чтоб / дабы не</i> (целеви съюз)	12,4	<i>что</i> (частица) / <i>а что</i> / <i>что ж</i>	11,9
<i>как бы не</i>	4,6	въпроси без въпросит. частици или само с инициалното <i>а</i>	11,5
<i>не... ли / нет... ли</i>	2,8	модални елементи: (а) <i>может,</i> <i>может быть, вроде бы,</i> <i>пожалуй, будто, небось</i>	7,3
отрицат. инфинитив	1,8	<i>что ли / что ль / што ли</i>	6,9
отрицат. сълагат. наклонение	1,8	<i>разве</i>	6,0
<i>что</i>	1,4	<i>уж не... ли (уж нет... ли) / уж не</i>	6,0
<i>чтобы / чтоб не</i>	1,4	илокутивна трансформация	5,0
безсъюзна връзка с финитен глагол	0,9	<i>неужели / неужто / неужто уж</i>	3,7
<i>вдруг</i>	0,9	<i>не... ли</i>	2,8
<i>боже упаси</i>	0,5	<i>что (ж)... что ли</i>	2,8
<i>еще</i>	0,5	цялостна трансформация	1,4
<i>мочь</i> (епистем.)	0,5	<i>или</i> (алтернативен въпрос)	1,4
<i>не дай Бог</i>	0,5	<i>будто (не)</i> (въпросит. частица)	0,9
<i>неужто</i>	0,5	отрицат. сълагат. наклонение	0,9
<i>уж не... ли</i>	0,5	<i>а что если</i>	0,5
<i>чего доброго</i>	0,5	<i>не ... же</i>	0,5
		<i>случайно не</i>	0,5
		искажения	0,5

6. *Да не би* или *да не би да*?

Последният въпрос, на който бих искала да се спра, е свързан със степента на независимост на частицата *да не би* от последващата я *да*-конструкция. В българистиката целият комплекс *да не би да* се квалифицира най-често като: а) съставна частица (при независима употреба във въпросително изречение) за изразяване на предположение, възможност, опасение, б) съставен съюз (при подчинена предикация) (ГСБКЕ 1983а: 498; РБЕ 1981: 522, 524).

За да се оцени статутът на комплекса *да не би да*, трябва да се даде отговор на поне два въпроса: 1) дали *да не би* може да бъде употребена извън *да*-конструкцията, 2) доколко е тясна граматичната и структурно-синтактич-

⁵ Закръглянето е извършено до десета част от процента. Общият брой на руските съответствия е повече от 100%, тъй като в едно изречение е възможно съвместно използване на средства.

ната връзка между *да не би* и последващото *да*-изречение. Употребите на *да не би да* (в различни функции) ни дават възможност за следните наблюдения.

1) *Да не би* се употребява извън *да*-конструкцията:

а) при десен контекст с причинна семантика (*да не би от / поради / заради / защото / затова че* и под.). По-горе в т. 3 беше посочено, че в подобни случаи може да се предположи изпуснато логическо звено – предикацията със съюз *да*. Ето и още един пример: *...защо повечето линейки карат болните точно в Пирогов, да не би защото повечето от другите просто ги връщат*, срв.: *да не би <да ги карат там, >защото повечето от другите просто ги връщат*;

б) при непълни изречения. При тях в част от случаите също можем да предположим изпуснат предикат във вид на *да*-конструкция: *Бузата го засърбя „адски“ ... Пръстите му напиха някакви едри мехурчета или пъпки. – Да не би... Да не би защото...* (Л. Дилов), срв. *Да не би <да са се появили >защото...; Питам келнера: „А зелето с какво го режете – да не би <да го режете >с ножовка?“*

В независим тип въпроси материалът от Българския национален корпус (както и от интернет източниците) предлага обаче много примери, където липсва *да* след *да не би*: *Че това да не би е изолиран случай!; А АЕЦ Козлодуй да не би е израснала за 1 година?; Ти, авторката да не би е претърпяла лошо детство; Какво, да не би си стоял на студено.*

Използването на глаголни форми, необичайни за *да*-конструкцията, особено аналитични форми (вж. бъдеще време в примера), показва, че поне в редица случаи не става дума за случайно изпуснатия съюз *да*: *Тия румънците да не би си преведоха песента на английски?; Ти да не би ще кажеш пред медиите, че си ти най-добрият.*

2) Като граматични и структурни признаци на отслабването на връзката на *да не би* и следващата *да*-конструкция и обособяването на *да не би* като единна частица могат да бъдат посочени следните:

а) разделянето на комплекса *да не би да* с по-разширени синтактични групи, отколкото при повечето други съюзи, включващи *да*, напр.:

- разширена подложна група: *Да не би Сократ и другите знаменити мъже след него, които са имали зли жени, да са се борили с тях?* (К. Топалов);
- разширена обособена част: *Казвал съм вече, че човек трябва да внимава, когато чете книги – да не би самолекувайки се по напечатани медицински и фармацевтични учебници и справочници, да умре от печатна грешка, например;*

– междуметен израз, подлог и обстоятелствено изречение във форма на подчинено изречение: *Да не би не дай си Боже някой без да иска да обиди тези хора и тяхната култура*» – добави премиерът;

б) нужда от допълнително отрицание. Отрицателната частица в *да не би* не изпълнява ролята на негация, затова при въвеждането на отрицателна пропозиция възниква необходимост от още един отрицателен маркер: *Ами останалите българи да не би да благоденстват? Пенсионерите да не би да не живеят с кофичка кисело мляко и самун хляб на ден ...; Тя като е жена на полицаи, да не би да не е като другите жени? Спряла е неправилно.*

Съчетанието с *да*-конструкцията е несъмнено основен контекст за частицата *да не би*, обаче някои морфосинтактични признаци посочват, че синтактичната връзка на частицата с *да*-конструкцията може да отслабва и *да не би* придобива известна граматична независимост.

Заклучение

1. Българската съставна частица *да не би* е показател на апрехензивно значение: в редица синтактични условия тя не обединява това значение с някое друго и изразява и трите семантични компонента на апрехензивното значение ('възможност' + 'нежелателност' + 'опасение/безпокойство'). Тази семантика частицата редовно проявява в зависимите клаузи; тук изключенията са единични и свързани с по-особени случаи на оформяне на въпросително изречение в състава на сложното. В независимите изречения конструкции с *да не би* имат и други функции.

2. *Да не би* не отговаря обаче на изисквания за универсален езиков маркер на апрехензивното значение: синтактичните и илокутивните ограничения за употреба на частицата *да не би*, а именно невъзможността за нейното използване в констатиращи независими изречения, не позволяват да я квалифицираме като *универсален* показател на апрехензивното значение в българския език.⁶

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бирюлин, Храковский 1992: Бирюлин, Л. А., Храковский, В. С. Повелительные предложения: Проблемы теории. – В: Храковский В. С. (отв. ред.). *Типология императивных конструкций*. Санкт-Петербург, 5–50.
- ГСБКЕ 1983а: *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 2: Морфология*, София.

⁶ Изследването е осъществено в рамките на научния проект «Взаимодействие механизмов грамматики в языках мира» (РГНФ, № 14-04-00580).

- ГСБКЕ 1983б: *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 3: Синтаксис*, София.
- Добрушина 2006: Добрушина, Н. Р. Грамматические формы и конструкции со значением опасения и предостережения. – *Вопросы языкознания*, 2, 28–67.
- Добрушина, Даниэль 2008: Добрушина, Н. Р., Даниэль, М. А. Русская частица *смотри* в типологическом освещении. – В: *Динамические модели. Слово. Предложение. Текст*. Москва, 293–308.
- Дымарский 2015: Дымарский, М. Я. Инфинитивные высказывания с семантикой нежелательности: вид, время, лицо, типовые значения. – *Вопросы языкознания*, 5, 26–48.
- Жукова 2003: Жукова, О. В. НИКАК, НЕ ИНАЧЕ КАК: сравнительный анализ двух дискурсивных слов. – В: *Дискурсивные слова русского языка: контекстное варьирование и семантическое единство*, Москва, 131–143.
- Иванова 2014: Иванова, Е. Ю. Апрехенсивное значение в русском и болгарском языках. – *Studi Slavistici*. Firenze University Press. XI. 143–168.
- Левонтина, 2014: Левонтина, И. Б. Дискурсивные слова в вопросительных предложениях. – *Die Welt der Slaven*. LIX. 2. 201–218.
- Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*, София.
- Плунгян 2004: Плунгян, В. А. Предисловие. – В: *Ирреалис и ирреальность. Исследования по теории грамматики*. Москва.
- Плунгян 2011: Плунгян, В. А. *Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира*, Москва.
- Прохоров 2009: Прохоров, К. Н. Калмыцкие формы косвенных наклонений: семантика, морфология, синтаксис. – В: *Исследования по грамматике калмыцкого языка*. Санкт-Петербург, 160–224.
- РБЕ 1981: *Речник на българския език*. Т. 3, София.
- Тишева 2001: Тишева, Й. Структурни особености на косвените въпроси в българския език. – В: *Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис*. Пловдив, 193–202.
- Тишева 2005: Тишева, Й. За системата на общите въпроси в съвременния български език. – В: *Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение*, София, 160–182.
- Храковский, Володин 1986: Храковский, В. С. Володин, А. П. *Семантика и типология императивных конструкций. Русский императив*. Ленинград.
- Lichtenberk 1995: Lichtenberk, F. Apprehensional Epistemics. – In: J. Bybee, S. Fleischman (eds.). *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam; Philadelphia, 293–327.
- Roberts 1987: Roberts, J. R. *Amele*. London.
- Zorikhina Nilsson 2012: Zorikhina Nilsson, N. Peculiarities of Expressing the Apprehensive in Russian. – In: *The Russian Verb*. A. Grønn & A. Pazelskaya (eds.). Oslo Studies in Language 4(1), 53–70.